

Petras Juknevičius
Laura Vasiliauskaitė

SANŽILĖ

Panevėžys
2003

Petras Juknevičius, Laura Vasiliauskaitė

S A N Ž I L Ė

Panevėžys 2003

UDK 910.4.379.8(474.5)
Ju 56

Recenzavo Vytautas Rapolas Gritėnas

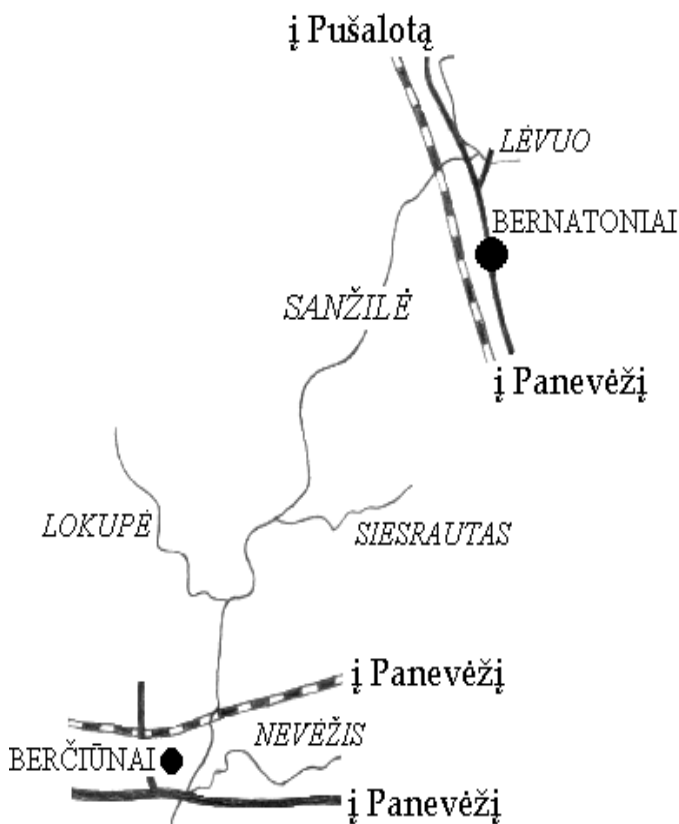
© P.Juknevičius

© L.Vasiliauskaitė

Kiekvienas panevėžietis ar bent jau save laikantis tokiu žino Berčiūnus ir bene

neįsivaizduoja jų be Sanžilės. Tai kas gi yra tas vos 8 km ilgio kanalas, kuo jis žavi ir traukia visus? Vieniems tai maloni atgaiva karštą vasaros dieną, kitiems romantiškumu alsuojantis gamtos kampelis, tretiems tai tiesiog šiaip jauki vandens tėkmė. Tiems, kas dar neįvertino Sanžilės kanalo, lai pakeliauja kartu su mumis. Kelionė neprailgs, o suteiks naujų įspūdžių bei pojūčių. Knygelėje rasite daug įdomių ir ne visiems žinomų faktų, su Sanžile susijusių įvykių. Tikimės jog ši knygelė padės pažinti dar nežinomą Sanžilės kanalo pusę ar atrasti ją iš naujo.

Už vertingas pastabas dėkojame recenzentui Vytautui Rapolui Gritėnui. Kad šis leidinėlis pasirodė, taip pat esame dėkingi Stanislovui Žygimantui Pavasariui ir Svetlanai Jerpyliovai.

Sanžilės vardo kilmė

Mūsų upių ir upelių vardai išsaugojo žilosios senovės atminimą. Pagal hidronimus mokslininkai nustato kur gyveno mūsų protėviai. O ką reiškia *Sanžilės* pavadinimas? Tarybiniais metais vienas ekskursijų vadovas turistams pusiau juokais, pusiau rimtai paaiškino, kad *Sanžilė* - tai “санитарная жила” (“Sanitarinė gysla”), suprask – vos ne kanalizacija. Gerai, kad *Sanžilė* yra atokiau nuo miesto ir tokia funkcija jai negresia, o jos švarus ir šaltas vanduo karštomis vasaromis gaivina ne vieną miestietį. Beje, upelio vardas šaltiniuose rašomas ne vienodai. Bene seniausias vardo paminėjimas yra 1624 m. Upytės žemės teismo dokumentuose. Tada keletas gyventojų skundėsi, kad pono Sicinskio tarnai nupjovė pievą palei *Sonžylę* (“*piewu Sazyliu*”). Pavadinimas nebuvo nusistovėjęs ir tarpukariu: rašoma *Sonžyla*, *Sanžylė*, *Sanžila*. Tik pastaraisiais metais kalbininkai, normindami vietovardžius bei hidronimus, įtvirtino *Sanžilės* vardą. Dėl to 1989 – 1990 m. buvo kilusi diskusija vietinėje spaudoje.

Sanžilės vandenvardžio etimologija nėra aiški. A. Vanagas daro prielaidą, kad galbūt tai priešdėlio *san-*vedinys iš šaknies *žil-*. Tada būtų

galima sieti su lietuvišku žodžiu *žilas* “baltas, nubalęs”, *žilti* “darytis žilam”, *žylis* “žilumas”.

Jei Sanžilės vardo etimologija nėra aiški, tai jos dviejų intakų pavadinimai kalbininkams abejonių nekelia. Dešiniojo intako Lokupės vardas siejamas su lietuviškais žodžiais *lokys*, *lokė* (“lokio patelė”). Kairiojo intako Siesrauto vardas vedamas iš žodžių *srūti*, *strūti* (“plaukti, lietus, tekėti”). Kitų intakų, jei jie ir buvę, vardai neišliko.

Sanžilė – gamtos ar technikos paminklas?

Enciklopediniuose leidiniuose dažniausiai minimas Sanžilės kanalas, vietiniai gyventojai jį vadina upeliu. Netgi kai 1993 m. iškilo būtinybė Sanžilei suteikti saugotino objekto statusą, buvo svarstoma įrašyti ją į technikos paminklų sąrašus ar padaryti kokiu nors hidrologijos draustiniu. Buvo nuspręsta kanalui suteikti kraštovaizdžio draustinio statusą. Vis tik nesuklysimė laikydami Sanžilę ir technikos, ir gamtos paminklu.

Kaip upelis Sanžilė mena tolimus priešistorinius laikus. Paleogeografo R.Kunsko atlikti tyrinėjimai rodo, kad ledynui pradėjus trauktis nuo Linkuvos postovio, Nevėžis jau turėjo prisijungęs Lėvenį su Mūša. Į Nevėžį Lėvuo

įtekėjęs ties dabartiniu Berčiūnų pušynu plačiu Sanžilės senslėniu. Ledynui pasitraukus iš Lietuvos teritorijos, ir Dauguvai su Lielupe įgavus nuotėkį palei ledyno pakraštį Abavos slėniu į Ventos žemupį, Vidurio lygumos upyne įvyko didžiuliai pasikeitimai: Mūša pragraužė Linkuvos gūbrį ties Raudonpamūšiu, Nevėžio baseino takoskyra atsikėlė į pietus. Dabar jau aukščiau Krekenavos Nevėžis tekėjo į Lėvenį ir Mūšą. Kito staigaus klimatinio pašiltėjimo (alerodo) metu, visas upynas suskato gilinti vagas. Tada ir Nevėžis, įgavęs didesnę nuolydį, ėmė atsikariauti aukštupį. Atrodo tik ilgalaikio šiltmečio pradžioje (prieš 9 tūkstančius metų) Nevėžis atsiėmė iš Lėvens savo aukštupį. Tačiau su Lėveniu ryšiai nenutrūksta visą vidurinę poledynmetį: juos jungia Sanžilės senslėnis. Atlantiniu laikotarpiu (prieš 8 – 5 tūkstančius metų) pradėjusi smarkiai grimzti Nemuno delta bei žemupys. Nemuno vidurupyje vanduo kilo daugiau negu Nevėžyje ties jo žiotimis. Pavasarį Nevėžio slėnis virsdavo ištisu 130 km ilgio ežeru, ir tada Lėvuo per Sanžilės senslėnį padėdavo nutraukti jam vandenį į Dauguvos baseiną, nes jos vidutinis nuolydis dar buvo apie 50 cm per 1 kilometrą, kai tuo tarpu Nevėžio tik 16 cm. Net vėlyvajame neolite (prieš 4000 – 3500 metų) pavasarį Upytė Vešetos slėniu

pro Berčiūnus drauge su Nevėžio vandenimis tekėjo į Sanžilės – Lėvens slėnį. Ilgainiui Nevėžio pavasario nešmenys užpildė Sanžilės senslėnį, ypač pietinę jo dalį. Nuo tų laikų reikšmingesnė Lėvens “pagalba” pavasarį baigėsi. Nevėžio ir Vešetos pavasario tvankas pamažu nutraukdavo Nemunas. Sanžilė virto nedideliu upeliu, savo ištakų vandenį renkančiu iš Stačiūnų miško ir Bernatonių laukų. Ir vis tik praslinkus amžiams Lėveniui su Nevėžiu vėl buvo lemta susijungti, ir būtent, per Sanžilę.

Mintis sujungti šias upes kilo dar XVIII a. pabaigoje. Mat tuomet Nemuno žiotys priklausė Vokietijai, todėl Rusijai buvo aktualu, kad laivai iš Nemuno galėtų būti nukreipti tiesiai į Rygos uostą. 1797 m. valdininkas Gžatskij įteikė vyriausiam Rusijos vandens susisiekiimo komitetui Lėvens ir Nevėžio upių sujungimo projektą. Komitetas, apsvarstęs pasiūlymus, pavedė inžinieriui generolui Vitei atlikti reikalingus tyrinėjimus. Pagal generolo paruoštą projektą buvo numatyta pastatyti 16 šliūzų, o 6 km ilgio ir 20 m pločio kanalą iškasti tarp Bernatonių ir Navaršonių kaimų. Greičiausiai dėl lėšų stokos, iki 1824 metų projektas pragulėjo valdininkų stalčiuose.

Jis vėl buvo prisimintas, kai Rusijos valdžia pradėjo įgyvendinti Dubysos – Ventos

kanalo projektą. Caras Aleksandras I 1824 m. įsakė inžinieriui generolui majorui Korbonjeriui patikrinti Nevėžio – Lėvens kanalo projekto tyrinėjimus. Generolo išvada buvo tokia: šioje vietoje vandens kelio padaryti negalima, bet pasiūlė dar atlikti papildomus tyrinėjimus. Juos padaryti buvo pavesta inžinieriui pulkininkui Rokosovskiui. Po pastarojo tyrinėjimų projektas buvo atmestas, kaip neįvykdomas.

Vis tik prie šios idėjos dar buvo grįžta 1907 m., kai latvių inžinierius K.Jansonas Rusijos vidaus kelių valdybai įteikė memorandumą apie Kauno – Rygos vandens kelią ir jo pranašumus lyginant su naujai tirtu Dubysos – Ventos variantu. Jo argumentai buvo taip įtikinami, kad nebebuvo prasmės toliau tyrinėti kitų variantų. Vandens kelias iš Kauno į Rygą Rusijai tapo ypač aktualus 1914 m. Buvo susidomėta inžinieriaus K.Jansono memorandumu, lentynose surasti vos ne šimto metų senumo projektai. Inžinierius N.Godzevičius paruošė Rygos varianto tyrinėjimų planą, bet pradėtus darbus nutraukė prasidėjęs Pirmasis pasaulinis karas... Panevėžiui nebuvo lemta tapti “uostamiesčiu”...

Tarpukario Lietuvoje prie gigantiškų projektų nebebuvo sugrįžta, bet Lėvuo su Nevėžiu būtent buvo sujungtas šiuo istoriniu periodu.

S.Kolupaila rašo, kad kai melioratoriai sutvarkė Lėvens aukštupį, labai padidėjo jos žemupio debitai. Lėtai tekantis Lėvuo polaidžių ir liūčių metu pasiekdavo Sanžilės ištakas. Po didesnio lietaus nesutilpęs vingiuotoje upės vagoje vanduo plačiai išsiliedavo lygiame jos slėnyje, užtvindydamas 20 kaimų laukus. Susisiekimas tarp užliejamų kaimų Bernatonių, Daukniškių, Kiučių, Kupstų, Šiaudinės, Vraikiškių, Teberešiškių, Jenelieškių ir kitų kaimų buvo palaikomas tik valtimis. Tik supiltas vieškelis Panevėžys – Pušalotas tiko susisiekimui sausuma. Daugiau kaip 2 – 3 savaites apsemtuose laukuose galutinai sunykdavę pasėliai, dumblas apnešdavo pievas, vanduo nunešdavo paklotus linus, šieną, gadino kelius, trobesius ir t.t. Antai, 1927 m. Panevėžio apskrities valdybos komisija suskaičiavo, kad vieno Lėvens potvynio nuostoliai siekė 800 000 litų. Kitais metais potvynio nuostoliai būdavo mažesni, bet per 10 metų sudarė labai apvalią sumą. Geriausia išeitis galėjo būti Lėvens reguliavimas bent iki Mūšos upės. Tačiau 50 km ilgio atkarpos tvarkymo darbai tuo metu Lietuvai buvo per brangūs. Todėl kilo mintis dalį Lėvens vandens nukreipti į Nevėžį. Kultūrtechnikas B.Baublys 1929 metais, ištyręs vietą tarp Lėvens ir Nevėžio, palygino tris variantus: 1. Aukščiau

Panevėžio, tarp Vabalos ir Venslaviškių kaimų; 2. Ties pačiu Panevėžio miestu, Tičkūnų kaimo linkme; 3. Žemiau Panevėžio, tarp Bernatonių ir Berčiūnų kaimų.

Pirmojo varianto kaštai turėjo siekti apie 400 000 litų. Kanalo ilgis būtų 4 km. Juo dar būtų nusausta apie 100 balų, bet reikėjo statyti 2 naujus geležinkelio tiltus. Kanalas įtekėtų į Nevėžį ties Pajuosčio dvaru, kas būtų kiek rizikinga miestui.

Antrajame variante buvo numatyta kanalą iš Lėvens prie Tičkūnų kaimo per valdišką miškelį į Nevėžį nukreipti per Senamiestį. Kanalas būtų 6 km ilgio, apie 5 – 6 m gylis ir apie 4 km turėjo eiti miesto žeme. Per jį tektų statyti tris tiltus – du geležinkeliui ir vieną gatvei. Be to, reikėtų išpirkti miesto žemę. Tas variantas kainuotų apie 500 000 litų.

Pasirinktas trečiasis variantas, kuris numatė 8 km ilgio kanalą per Sanžilės slėnį: iš Lėvens iškastas kanalas, toliau eitų sureguliuota Sanžilės vaga. Kanalo kasimo darbai prasidėjo 1930 m. birželio mėnesį ir tų pačių metų lapkričio mėnesį buvo baigti. Darbams vadovavo projekto autorius kultūrtechnikas A.Baublys. Skaičiuotinas kanalo debitas buvo 10 m³ per s. Jo ištakose suprojektuotas ir pastatytas slenkstis, tada vadintas

“kanalo vartais”. Projektą teko pakoreguoti, nes tik baigus kasimo darbus lapkričio pirmosiomis dienomis po didelių liūčių labai pakilo Lėvuo. Į kanalą plūstelėjo dvigubai didesnis nei paskaičiuota debitas. Nors slenkstis pirmąjį bandymą atlaikė, kanalo vaga buvo labai apgadinta: staigiuose posūkiuose krantai buvo išplauti, velėnos nuneštos, žemiau į pačią vagą prinešta daug smėlio. Kitais metais vaga buvo gilinama, tvirtinami krantai. Buvo tikimasi, kad kanalas nesunkiai praleis 20 m³ per s debitą, tačiau po trejų metų slenkstis buvo visiškai nuplautas. Nuo tada vanduo iš Lėvens į Sanžilę patenka natūraliai. Dėl to buvo atsiradęs pavojus geležinkelio tiltui ties Berčiūnais, kurį 1935 m. teko padidinti dar viena anga.

Sanžilės kanalas kaštavo 250 000 litų. Darbininkai uždirbdavo nuo 8 iki 10 litų per dieną (už iškastą 1m³ grunto vidutiniškai buvo mokama 2,5 Lt. Vasarą už darbą buvo mokama mažiau – 1,5 – 1,8 už 1m³, rudenį – brangiau). Ir tai rudeniop jų truko. Projekto įgyvendinimas padėjo nusausti apie 3000 ha, nuo potvynių apsaugoti 2000 ha laukų. Taip 8 km ilgio, 2 m gylio bei 8 m pločio Sanžilės kanalu Lėvuo buvo sujungtas su Nevėžiu. Vandens kritimui sušvelninti įrengti trys slenksčiai.

Sanžilės upė – kanalas tebeturi nemažą reikšmę ir šiandien. Per potvynius juo nuteka Lėvens vandens perteklius, o Nevėžis, gavęs papildomo vandens, atsigauna, apsivalo. Mes dabar labiau žavimės kanalo kraštovaizdžiu, pakrančių įžymybėmis. Vienas malonumas pakeliauti Sanžilės pakrantėmis. Tat kviečiame į kelionę.

Sanžilės pakrantėmis

Sanžilės pradžia yra Lėvens 48 – jame kilometre nuo žiočių. Prabėgus dešimtmečiams nuo kanalo iškasimo, ištakose susidarė sala ir dabar vanduo iš Lėvens į Sanžilę bėga daugiau kairiuoju krantu. Čia, prie ištakų mėgstama Bernatonių kaimo vaikų maudymosi vieta. Visai netoli Sanžilės ištakų, kitoje Lėvens pusėje yra du pilkapynai – Gasparų ir Gasparėlių.

Pradžioje Sanžilė teka į vakarus. Dešiniajame krante yra gyventojų sodybos, kairiajame – pievų šlaitai apaugę medžiais ir krūmais. Sanžilė kerta Panevėžio – Pušaloto kelią. 1936 m. per ją buvo pastatytas gelžbetoninis sijinis tiltas, beveik prieš dešimtmetį pakeistas nauju. Tuoj nuo šio kelio Sanžilė pradeda sukti į pietus ir didelę savojo kelio dalį tekės pietvakarių kryptimi.

Neužilgo ji “lenda” po siauroju geležinkeliu Panevėžys – Joniškėlis. Įspūdingas 32 m ilgio ir 8 m aukščio nuo vandens geležinkelio tiltas, pastatytas 1937 m. Patiltėje įrengtas gelžbetoninis dviejų angų slenkstis. Geležinkelis baigtas tiesti 1938 m. (inž. J.Veitas). Dabar šiuo siaurojo geležinkelio ruožu traukiniai nebevažiuoja. Jis įrašytas į Lietuvos Respublikos nekilnojamojo kultūros vertybių sąrašą. Prabėgusi geležinkelį, Sanžilė dar labiau krypsta į pietus. Dešinėje – rekultivuotas žvyro karjeras, tapęs mėgstama panevėžiečių maudykle. Už jo – didelė Ekranų gamyklos sodininkų bendrija. Kolektyviniai sodai “Ekranas II” įkurti 1979 m. Čia buvo suprojektuota apie 1250 vasarnamių. Dešiniajame Sanžilės krante, gamyklai skirtame plote, buvo numatyta suprojektuoti ištisą sveikatingumo kompleksą: tris krepšinio, devynias tinklinio, vienuolika badmintono aikštelių, greta Sanžilės – 75 m ilgio plaukymo baseiną, valčių prieplauką. Deja, vietoj komplekso dabar tenka tenkintis vietinės reikšmės pliažu... Gamykla sodininkams pastatė metalinį tiltą.

Kairiajame krante – Bernatonių kaimo laukai, o už 1 km į rytus ir pats kaimas. Archeologiniai duomenys liudija, kad šioje vietovėje buvo gyvenama jau pirmaisiais amžiais

po Kristaus. XVIII a. buvusi Bernatonių seniūnija: 1727 m. Vilniaus kapitulos kanauninkas Kristupas Mykolas Bialozaras bei Bernatonių seniūnas Kristupas ir Konstancija Dombskiai pastatė Panevėžyje medinę Švč.Trejybės bažnyčią ir prie jos įkurdino Pijorų vienuolyną. 1919 m. užėmę Panevėžį bolševikai Bernatoniuose laikė Raudonosios armijos batalioną (300 karių ir 4 kulkosvaidžiai). Tai buvo Vitebsko VČK batalionas. 1919 m. pavasarį su šiuo batalionu Sanžilės pakrantėse kovėsi Joniškėlio partizanai.

Nuo 1937 m. kaime veikia pradinė mokykla (1938 m. pastatytas mokyklos pastatas), nuo 1961 m. biblioteka. Yra kultūros namai, medicinos punktas, paštas, vaikų darželis. Tarpukaryje (1930) įsteigta vandens matavimo stotis. Pokario metais, kurį laiką, čia buvo Skaistgirių kolūkio centras.

1903 m. Bernatoniuose gyveno - 72, 1923 m.- 113, 1959 m. - 214, 1970 m. - 373, 1979 m. - 455, 1984 m. - 449, 1998 m. - 623 gyventojai.

Nuo geležinio tilto Sanžilė toliau teka beveik pietų kryptimi. Kairėje nedidelė “Sanžilės” sodininkų bendrija. Tai buvęs prekybos darbuotojų kolektyvinis sodas, įkurtas apie 1980 metus. Dešiniajame krante – pievos. Už gero puskilometro dunkso Bernatonių miškas. Jo

pakraštyje būta pilkapių, kurie sunaikinti vykdant žemės darbus.

Šioje atkarpoje, priešais “Sanžilės” sodininkų bendriją vasara netrūksta poilsiautojų: čia keliose vietose Sanžilėje maudomasi.

Sanžilė kiek kryptelėjusi į vakarus, staiga tiesiai pasuka pietų link. Kairiajame jos krante prasideda Berčiūnų miškas. Per mišką nuo Klevečkynės pusės nutiestas kelias, o prieš kelis metus per Sanžilę pastatytas gelžbetoninis tiltas. Tai padaryta dėl dešiniajame krante atidaromo smėlio karjero. Tiesa, jo eksploatacija laikinai pristabdyta dėl nuo Antrojo pasaulinio karo žemėje užsilikusių sprogmenų. Toliau Sanžilė teka Berčiūnų miško vakariniu pakraščiu. Šio miško plotas apie 417 ha. Didesniąją jo dalį sudaro pušynai (53 %), kiek mažesnę – beržynai (36 %), toliau seka ąžuolynai, maumedynai, drebulynai, juodalksnynai, baltalksnynai.

Netoli eigulijos yra brasta per upę, kuria vasarą naudojasi vietos gyventojai. Vagoje matyti sugriauto akmenų – betono slenksčio liekanos. Dešinėje pusėje išlikusi aikštelė, kurioje buvo Daukniūnų kolūkio suomiška pirtis, sunaikinta gaisro.

Dešiniajame krante - miškais apaugę buvusio Kapinės kaimo laukai. Beje, paėjus arčiau

Berčiūnų, į vakarus nuo Sanžilės dešiniojo kranto, miško pakraštyje yra Senosios Berčiūnų kaimo (dabar vadinamos Kapinės kaimo) neveikiančios kapinaitės, kurias žymi vienas medinis apnykęs kryžius.

Šioje, mišku apaugusioje atkarpoje, pakrantėmis eiti kiek sunkiau, nes čia tėra tik žvejų praminti takai. Upėje matosi viena, kita bebrų užtvanka. Miške Sanžilę kerta aukštos įtampos elektros linija.

Prieš dujotiekio liniją, Sanžilė suka į pietvakarius. Prie vietinio dujotiekio magistralės yra metalinis tiltas vamzdžiams, kuriuo gali naudotis ir pėstieji.

Iš rytų pusės, nuo Blūdžių kaimo, Klevečkynės laukais, per Berčiūnų mišką į Sanžilę atiteka kairysis intakas Siesrautas. Priglaudusi jį ir dar bevardį kanalą iš dešinės, Sanžilė staiga suvingiuoja ir jau Berčiūnų kaimo laukuose į savo glėbį priima dešinią intaką Lokupe. Upelis savo vandenis į Sanžilę neša iš Dragonių, Spirakių ir Daukniūnų kaimų laukų. Prisijungusi Lokupe, Sanžilė likusią savo kelio dalį teka į pietus. Keliaujant pakrantėmis, vagoje matyti, baigiamas vandens ir bebrų naikinti akmenų – betono slenkstis.

Kiek toliau nuo dešiniojo kranto yra Senasis Berčiūnų kaimas. Naujasis išaugo vėliau prie Panevėžio – Šiaulių kelio. Senieji Berčiūnai priklauso Panevėžio seniūnijai, naujieji – Naujamiesčio. Pokario metais Senieji Berčiūnai buvo LKP VI – ojo suvažiavimo vardo kolūkio centras. 1973 m. Senieji Berčiūnai buvo prijungti prie Daukniūnų kolūkio, o naujieji – prie Marytės Melnikaitės kolūkio. Prie Senųjų Berčiūnų 1987 m. buvo pradėtas statyti žemės ūkio darbuotojų sveikatingumo kompleksas – neigaliųjų reabilitacijos centras, sukėlęs daug diskusijų tuometinėje spaudoje. Padarius giluminius gręžinius, paaiškėjo, kad Berčiūnų vanduo savo chemine sudėtimi atitinka Likėnų kurorto vandenį. Buvo pastatyti du angariai ir du bendrabučiai (dabar nugriauti). Angaruose įsikūrusi vienos Norvegų bendrovės medžio apdirbimo įmonė. Enciklopediniuose leidiniuose Berčiūnai laikomi vienu kaimu. XVI a. dokumentuose kaimas vadinamas Bertaševičiais, Bertašiūnais. Nuo 1958 m. kaime veikia biblioteka. 1978 m. į kaimą iš Smiltynės atsikėlė aštuonmetė (dabar pagrindinė) mokykla, savo istoriją skaičiuojanti nuo 1915 m. 1950 - 1973 m. Berčiūnai buvo apylinkės centras. 1923 m. Berčiūnų viensėdyje gyveno 270, 1959 m.

kaime – 248, 1970 m. – 310, 1979 m. – 358, 1984 m. – 384 gyventojai.

Sanžilė teka toliau į pietus. Prieš geležinkelį, kairėje pusėje kalvelėje yra veikiančios Berčiūnų kaimo kapinės.

Platusis geležinkelis Radviliškis – Daugpilis nutiestas 1871 – 1873 m. (inž. Blochas). Reguliarus traukinių judėjimas prasidėjo, tuo pačiu ir pirmasis traukinys pro Berčiūnus pravažiavo, 1873 m. lapkričio 1 d. Kaip jau anksčiau minėjome, geležinkelio tiltas per Sanžilę rekonstruotas 1935 m.

Upės vagoje, ties vidurine tilto atrama, formuojasi salelė. Prie tilto – pagrindinė maudymosi vieta. Iki pat upės žiočių, maudomasi ir kitose vietose.

Tuoj už maudyklės yra kritinės būklės gelžbetoninių blokų slenkstis. Toliau keliaujant palei Sanžilę vagoje matyti buvusio senojo medinio tilto į stovyklą liekanos. Prieš keliolika metų pastatytas naujas gelžbetoninis tiltas.

Dešiniajame krante prie Sanžilės glaudžiasi Naujieji Berčiūnai. Kairiajame krante, pušynėlyje yra svarbiausios Berčiūnų lankytinos vietos.

Pušynėlyje yra I - V amžių pilkapynas. 1989 m. užfiksuoti 73 pilkapiai, jų liekanos ar

spėjami buvę pilkapiai. Keliolika jų ištirta 1989 m. ir 1992 – 1996 m. (archeologai P.Tebelškis, I.Vaškevičiūtė, S.Urbanavičienė).

Kita Berčiūnų išmybė – buvęs kurortas, kuriame dabar vasaromis poilsiauja ateitininkai. Dar 1929 m. Panevėžio miesto savivaldybė gavo Miškų departamento leidimą steigti čia kurortą. 1930 m. Miškų departamentas tarp Nevėžio, Sanžilės ir geležinkelio išskyrė 19,94 ha plotą vasarnamiams statyti. Buvo suprojektuoti 48 sklypai. Buvo įruoštos vaikų žaidimo aikštelės, nutiesti keliai bei takai, pastatyta apie 30 vasarnamių, kuriuose galėjo vasaroti apie 200 panevėžiečių. Daugiau iki karo padaryti nespėta. Urėdo J.Kasperavičiaus rūpesčiu iš Panevėžio į Berčiūnus buvo atvesta elektra, telefonas. 1939 m. pastatytas kurhauzas. Iš Panevėžio į Berčiūnus kursavo specialus traukinys Berčiūnuose buvo įrengti bėgiai prasilenkimui.

Po karo kurorte buvo dislokuotas sovietinės kariuomenės dalinys, vėliau įsikūrė rajono įstaigos. Nuo 1964 m. buvusiose kurorto vilose vasaromis veisdavo pionierių stovyklos.

Prie pat Sanžilės – naujoji Berčiūnų bažnyčia, tikintiesiems duris atvėrusi 1997 metais (arch. A.Šironas).

Pirmoji mūrinė bažnyčia Berčiūnuose pradėta statyti 1939 – 1940 metais. Iki tol mažos Berčiūnų parapijos žmonės ir vasarotojai meldėsi vienoje iš vilų įruoštoje koplyčioje. Bažnyčios projektą paruošė architektas Jonas Mulokas (1907 – 1983). Pati bažnytėlė buvo nedidelė (12 x 17 m), neogotikinė, su vienu bokštu kairiajame šone. Viduje buvo numatyta patalpinti Stasio Ušinskio (1905 – 1974) vitražus, kurių centrinis vaizdavo bažnyčios globėją – Jėzaus širdį. Bažnyčia buvo pašventinta, tačiau jos statyba nebaigta. Atsitraukdami vokiečiai 1944 m. susprogdino šalia jos buvusius karinių sviedinių sandėlius. Pokario metais ji buvo uždaryta, o 1956 m. susprogdinta.

Naujoji Tautos kankinių bažnyčia tuometinio Naujamiesčio klebono R.Gudelio rūpesčiu buvo pradėta statyti 1994 m. kitoje vietoje. Nuo jos iki senosios pamatų nusidriekė keturiolika Kristaus kančios į Golgotos kalną stočių – koplytstulpių. Ši išpūdingą koplytstulpių ansamblį “Kryžiaus kelią” kūrė meistrai A.Teresius, A.Varžinskas, M.Būga. Ant senosios bažnyčios griuvėsių iškilo skulptoriaus Antano Kmieliausko iškaltas didingas paminklas “Kristaus prisikėlimas”.

Į naująją bažnyčią sugražintas S.Ušinsko vitražas “Jėzaus širdis”, pokario metais buvęs Krekenavos bažnyčioje.

Tarp tilto ir Sanžilės žiočių yra dar vienas smarkiai apardytas slenkstis. Nevėžis Sanžilę priglaudžia ties tiltu kelyje Panevėžys – Šiauliai. Čia mes ir baigiame savo kelionę jos pakrantėmis.

Šaltiniai ir literatūra

1. Alekna R. Sanžilės kanalas // Žemėtvarka ir melioracija.- 1995. – Nr. 1. – P.78 – 81.
2. Baublys B. Lėvens – Nevėžio kanalas // Žemėtvarka ir melioracija.- 1930.- Nr. 4 – 5.- P.48 – 54.
3. Berčiūnai // Tarybų Lietuvos enciklopedija (toliau – TLE).- T.1.- V.- 1985.- P. 234 – 235.
4. Bernatoniai // TLE.- T.1. – V.- 1985.- P.237.
5. Bočiulytė A., Juknevičius P. Panevėžio rajono bažnyčios.- Panevėžys.- 1995.- P.3 – 4.
6. Gritėnas R. Sanžila ar Sanžilė? // Panevėžio tiesa.- 1989 12 14.

7. Gudelis R. Berčiūnų kryžiaus kelias.- Panevėžys.- 2003.
8. Iš 1624 m. sausio 11 d. Upytės žemės teismo sprendimo // Jablonskis K. Lietuvos kultūra ir jos veikėjai.- V.- 1973.- P.295.
9. Juknevičius P. Berčiūnų kurortas // Tėvynė.- 1991 08 23.
10. Juknevičius P. Geležinkelis // Tėvynė.- 1958 10 28.- Priedas “Atsigrėžkime į praeitį” – Nr.4.
11. Juknevičius P. Per Daukniūnų – Dragonių kaimus teka // Tėvynė.- 1993 09 01.
12. Juknevičius P. Stasio Ušinsko kūriniai Panevėžio rajone // Tėvynė.- 1991 05 17.
13. Juknevičius P., Vasiliauskaitė L. Panevėžio rajono pilkapynai.- Panevėžys.- 2002.- P.4, 5, 6.
14. Juodikis S. Kautynės Sanžilės pievose // Panevėžio rytas.- 1993 05 08.
15. Kaziukonis L. Sanžila ar Sanžilė? // Panevėžio tiesa.- 1990 04 11.
16. Kaziukonis L. Sujungęs Nevėžį su Lėveniu // Panevėžio tiesa.- 1987 08 11.
17. Kolupaila S. Nevėžis. Hidrografinė studija.- K.- 1936.- P.91 – 94, 118 - 120.
18. Kriauciūnas S. Sanžilės kraštovaizdžio draustinis // Tėvynė. - 1993 08 21.
19. Kuskas R. Paleogeografijos pastabos apie Nevėžio lygumą ir Upytės apylinkę // Upytė.- V. - 1986.- P.11, 12, 13.
20. Kviklys B. Mūsų Lietuva.- T.2.- V.- 1991.- P.573 – 574.

21. Lelis P. Lietuvos keliu. 1910 – 1973 metai. – Toronto.- 1973.- P.187 – 188.
22. Mikalauskas J. “Ekranas” prie Sanžilės // Mūsų sodai.- 1991.- Nr.1.- P.19 – 21.
23. Milius J. Upytės apylinkių žemės naudojimas, žemėvalda ir žemėtvarka valakų reformos laikais // Upytė. - V.- 1986. – P.37 – 38.
24. Panevėžio rajono švietimo įstaigų istorija / Parengė B.Goberienė, E.Klingienė, I.Sabalaiuskienė. – Panevėžys.- 2001. - P.27 – 29, 44 – 45.
25. Prascevičius E. Valakų reforma // Tėvynė 1998 03 04.- Priedas “Trečiadieniukas”. – Nr.14.
26. Rainys A. Sanžilės kanalas // TLE - T.3.- V.- 1987.- P.626.
27. Repčys P. Sanžilės kanalas Panevėžio raj. inžinerinių tyrinėjimų ataskaita,. 1997 ir 1998 m. – Bylos saugomos Panevėžio rajono savivaldybės administracijoje.
28. Rimkus Z., Grigaitienė L. Sanžilės kanalo problemos // Žemėtvarka ir hidrotechnika.- 2001.- Nr.4.- P.43 – 46.
29. Rinkūnienė G. Bažnyčioje – vienas seniausių vitražų // Panevėžio balsas. – 1997 07 12.
30. Samas A. Sanžylės perkasas // Panevėžio tiesa.- 1970 10 02.
31. Sanžilės kanalas // Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija.- T.3.- V.- 1971.- P.159.
32. Sanžyla // Lietuvių enciklopedija.- T.26.- Boston.- 1961.- P.462 – 463.

33. Staškevičius J. Atidarytas Panevėžio – Joniškėlio geležinkelis // Geležinkelininkas.- 1938.- Nr.- 23 – 24.- P.376 – 377.
34. Subačius G. Reikia gelbėti Sanžylą // Sekundė.- 1997 03 06.
35. Urbanavičienė S. Berčiūnų pilkapių tyrinėjimai // Konferencijos, skirtos muziejaus 70 metų sukakčiai paminėti, tezės.- Panevėžys. – 1995.- P.5 – 6.
36. Vanagas A. Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas.- V.- 1991.- P.290.
37. Vasarnamiai Sanžilos miške prie Panevėžio // Mūsų kraštas.- 1933.- Nr.2.- P.2.
38. Косаковский Г. И., Виргинский В. С. Строительство железных дорог в Прибалтике в 1860 – 1880 гг. // Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai. Serija A.- 1970.- T.2.- P.77 – 90.
39. Кулешова В. Стасис Ушинскас. – М. – 1973.

Turinys

Įvadas.....	3
Schema.....	4
Sanžilės vardo kilmė	6
Sanžilė – gamtos ar technikos paminklas? ..	7
Sanžilės pakrantėmis	14
Šaltiniai ir literatūra.....	23

P.Juknevičius, L.Vasiliauskaitė. Sanžilė.

Leidinyje pateikiami duomenys apie Nevėžio dešinią intaką Sanžilę. Aprašoma kanalo kasimo istorija, minimi pakrantėse esantys lankytini objektai.

UDK 910.4.379.8(474.5)

Ju 56

Viršelio dizainas Svetlanos Jerpyliovos
Schema Lauros Vasiliauskaitės

Redaktorius Petras Juknevičius
Korektorė Laura Vasiliauskaitė
Maketuotoja Svetlana Jerpylio
Spaudė UAB "Sagra",
Stoties g. 42, Panevėžys
Tiražas 100
Panevėžys 2003